

ที่ว่านี้ ผมคิดว่าคำตอบสำหรับปัญหานี้สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่มหลักๆ ดังนี้ (โดยที่สองกลุ่มนี้ว่าไปแล้วก็มีชาวพุทธในบ้านเราและในโลกที่ถือปฏิบัติกันอยู่จริงๆ)

ก. ไม่สงสัยอะไรทั้งสิ้น ใ้รับว่าอะไรก็ตามแต่ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือแม้หากจะเป็นความคิดของท่านผู้อื่น แต่ความคิดเห็นเหล่านั้นก็ล้วนแต่สอดคล้องกับความเห็นของพระพุทธองค์หรือไม่ท่านเหล่านั้นก็เพียงแต่นำเอาความคิดของพระพุทธองค์มากล่าวใหม่ เท่านั้นเอง โดยสรุป คัมภีร์พระไตรปิฎกมีความเป็นเอกภาพคือมีคำสอนของพระพุทธองค์เป็นแกนกลาง จากนั้นก็มีความคิดของท่านผู้อื่นที่อิงอยู่กับแกนนั้น

ข. สงสัยคัมภีร์ได้ คือสงสัยว่าข้อความบางแห่งบางตอนอาจไม่ใช่ความคิดของพระพุทธองค์ก็ได้ (เช่นข้อความที่บันทึกเสมือนว่าพระองค์ยังเสวยเนื้อสัตว์อยู่ หรือข้อความที่กล่าวเป็นทำนองว่าพระนิพพานเป็นอนัตตา เป็นต้น) ข้อความเช่นนี้อาจเป็นไปได้ที่มีผู้เขียนเพิ่มเติมเข้าไปในพระไตรปิฎก จะโดยความปรารถนาดีหรืออะไรก็ตามแต่ และเมื่อเกิดความสงสัยก็ต้องใช้ปัญญาในฐานะชาวพุทธพิจารณาเป็นกรณีไปว่าข้อความ ณ ที่ตรงนั้นในพระไตรปิฎกน่าจะสอดคล้องกับภาพรวมของพุทธธรรมหรือไม่

สำหรับผม การถือคติอย่างใดอย่างหนึ่งระหว่างสองแนวทางนี้

สามารถมีเหตุผลได้เสมอเหมือนกัน ดังผมจะแสดงข้างหน้า

(๒) นอกจากคัมภีร์พระไตรปิฎก เรายังมีคัมภีร์ที่แต่งโดยปราชญ์หรือคณะปราชญ์เพื่ออธิบายพระไตรปิฎก คัมภีร์เหล่านี้เรียกชื่อว่าอรรถกถาบ้าง ฎีกาบ้าง อนุฎีกาบ้าง ตลอดจนปกรณ์วิเสสบ้าง คัมภีร์เหล่านี้ต่างจากพระไตรปิฎกตรงที่ พระไตรปิฎกโดยเฉพาะอย่างพระสูตรนั้นเป็น “หนังสือถอดเทปคำบรรยายของพระพุทธเจ้า” ส่วนคัมภีร์ชั้นหลังที่เอ่ยนามมาข้างต้นเป็น “หนังสือที่แต่งโดยท่านผู้ใดคนหนึ่งที่ไม่ใช่พระพุทธเจ้า” สมัยพุทธกาลนั้นมีพระสาวกบางรูปทำหน้าที่เป็นเสมียนเทปบันทึกคำบรรยายของพระพุทธองค์ เมื่อมีการสังคายนาครั้งแรก คณะสงฆ์ก็ขอให้ท่านเหล่านี้ช่วยสาธยายให้ที่ประชุมฟังว่าที่บันทึกเทปไว้นั้นมีอะไรบ้าง เมื่อท่านสาธยายจบเป็นตอนๆไป คณะสงฆ์ก็ลงมติว่านี่คือคำสอนของพระพุทธองค์ จากนั้นก็ให้ที่ประชุมช่วยกันสาธยายจนจำได้ ซึ่งกระบวนการนี้ก็เหมือนการถ่ายโอนข้อมูลจากเทปม้วนเดียวไปยังหลายๆ ม้วนนั่นเอง ต่อมาเมื่อวันเวลาผ่านไปหลายร้อยปี คณะสงฆ์เห็นว่าการจดจำไว้ในใจ (หรือในสมองก็ตามแต่ใครจะเชื่ออย่างไร) เป็นเรื่องยากและเห็นชัดเห็นขึ้นตามวันเวลาเนื่องจากคณะสงฆ์รุ่นต่อมาๆอาจมีฉันทะและวิริยะสำหรับการนี้ลดน้อยลง คณะสงฆ์จึงมีมติในการสังคายนา (ที่ดูเหมือนจะครั้งที่ ๔ หรืออย่างไรนั่นแหละครับ ผมไม่แม่นประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา) ในเวลาต่อมาว่าจะบันทึกข้อความที่จดจำไว้ในใจนั้นลงเป็นตัวหนังสือ ถึงตรงนี้กระบวนการถอดเทปก็จบลงอย่างบริบูรณ์ โปรดสังเกตนะครับว่านี่คือตำนานหรือที่มาของพระไตรปิฎกที่เราชาวพุทธสายเถรวาทเชื่อกัน พระไตรปิฎกตามคติความเชื่อนี้เป็นหนังสือถอดเทปคำบรรยายของพระพุทธเจ้า เมื่อเห็นเช่นนั้นพระไตรปิฎกบางส่วนที่มีลักษณะพิเศษ เช่นบางส่วนของขุททกนิกายที่แต่งเป็นบทร้อยกรองเช่นธรรมบท ชาดก อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก เป็นต้น หรือที่แต่งเป็นบทแสดงหลักการทางปรัชญาต่างๆ ไม่มีลึลาของการเป็นบทบรรยายหรือเทศนาซึ่งใช้ภาษาพูดว่าเป็นภาษาเขียน อย่างอภิธรรมปิฎกทั้งหมด ก็มีคำถามว่า คัมภีร์เหล่านี้สมควรถือว่าเป็น “คำถอดเทปของพระพุทธองค์” อย่างพระสูตรรุ่นเก่าๆในนิกายตั้งสี่หรือไม่ แค่นี้เราก็เริ่มปวดหัวแล้วครับ นี่ไม่นับว่าในพระไตรปิฎกมีคัมภีร์บางเล่มเช่นนิตยและปฏิสัมภิตามรรคที่เวลานี้เราชาวพุทธเถรวาทที่ยอมรับว่าเป็น “งานเขียน” ของท่านพระสารีบุตร หาใช้งานถอดเทปคำเทศนาของพระพุทธองค์ไม่ ยังหนังสือบางเล่มเช่นมิลินทปัญหาประเทศพุทธเถรวาทบางประเทศเช่นพม่าก็จัดรวมเข้าชุดอยู่ในพระไตรปิฎก สรุปคือเดิมนั้นพระไตรปิฎก (ตามที่บันทึกในการสังคายนาครั้งแรก) คงไม่มีจำนวนเล่มหนังสือเท่ากับที่มีอยู่เวลานี้ เดิมคงมีแต่ส่วนที่เป็นคำถอดเทปของพระพุทธองค์จริงๆ ซึ่งท่านผู้อ่านก็อาจตรวจดูด้วยตัวท่านเองว่าได้แก่ส่วนไหน สำหรับผมลึลาของคัมภีร์เป็นเครื่องบ่งบอกได้ดีที่สุด เมื่อเราอ่านหนังสือสองเล่ม เล่มหนึ่งมาจากการถอดเทป อีกเล่มมาจากการเขียน แม้จะเป็นงานของท่านเดียวกัน (เช่นท่านพุทธทาสหรือท่านพระพรหมคุณาภรณ์) เราก็แยกออกครับว่าเล่มไหนเป็นงานพูดหรืองานเขียน ต่อมาก็มีคัมภีร์ที่มีลักษณะเป็นงานเขียนเพิ่มเติมเข้ามา งานเขียนที่เพิ่มเข้ามานี้หากกล่าวอย่างตรงไปตรงมาเราก็ต้องแยกออกจากงานถอดเทปของพระพุทธองค์ สรุปคือพระไตรปิฎกไม่ได้มีโครงสร้างง่ายๆอย่าง

ที่เราเข้าใจ เพราะในนั้นไม่ได้มีเฉพาะแต่งานถอดเทปคำเทศนาหรือบทบัญญัติในทางพระวินัยของพระพุทธองค์เท่านั้น แต่มีข้อเขียนของบุคคลอื่นเพิ่มเข้ามาด้วย ส่วนที่เป็นคำถอดเทปนั้นไม่สู้เป็นปัญหาในแง่ที่เราจะยอมรับในเบื้องต้นว่า “เป็นไปได้สูงที่จะเป็นคำบันทึกสิ่งที่ทรงสอนจริงๆตามนั้น” แต่ส่วนที่คนอื่นเขียนนี้ถือเป็นปัญหาว่าเราจะพึงมีท่าทีอย่างไร ข้อเสนอมองผมตรงนี้คือ ส่วนนี้ว่าไปแล้วก็อาจจัดประเภทให้อยู่ในกลุ่มของข้อเขียนของบุคคลอื่นที่เรียกว่าอรรถกถาเมื่อจัดเช่นนี้ คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งหลายทั้งปวงก็จะสามารถรวมได้เป็นสองกลุ่มหลักๆคือ (๑) คำถอดเทปของพระพุทธเจ้า (๒) งานเขียนที่เขียนอธิบายคำถอดเทปข้างต้น เพื่อให้ง่ายแก่การพูดถึง ผมขอเรียกคัมภีร์ในหมวดแรกว่า “พระไตรปิฎก” และเรียกคัมภีร์ในหมวดที่สองว่า “อรรถกถา” โปรดเข้าใจนะครับว่าการจำแนกนี้ผมจำแนกตาม “เนื้อหา” ไม่ได้จำแนกตามการจัดพิมพ์แล้วรวมชุดเข้าด้วยกัน ตามการจำแนกของผมพระไตรปิฎกประกอบด้วยพระวินัยบางส่วนและพระสูตรบางส่วน (ท่านผู้อ่านอย่ากรู้ว่าส่วนไหนของพระวินัยและพระสูตรที่ผมเรียกว่าพระไตรปิฎกก็ขอให้อ่านดูแล้วสังเกตว่าตรงนั้นกล่าเป็นงานถอดเทปหรืองานเขียนขึ้นอย่างจงใจเรียบเรียง) ส่วนสิ่งที่ผมเรียกว่าอรรถกถานั้นก็ประกอบด้วยพระ

วินัยบางส่วน พระสูตรบางส่วน พระอภิธรรมทั้งหมด และคัมภีร์ชั้นรองลงมาที่เราเรียกว่าอรรถกถาบ้าง ฎีกาบ้าง อนุฎีกาบ้าง ปกรณ์วิเสสบ้าง

คราวนี้ก็มาถึงคำถามที่ผมสงสัยคือ เราชาวพุทธพึงมีท่าทีอย่างไรต่ออรรถกถา ดูเหมือนว่าปัญหานี้ก็มีคนมองต่างกันเป็นสองกลุ่ม ดังนี้

ก. เราควรเคารพ ให้เกียรติ ท่านผู้แต่ง เนื่องจากในทางประวัติศาสตร์ท่านอยู่ใกล้พระพุทธองค์มากกว่าเรา ดังนั้นเมื่อท่านแต่งหนังสือแสดงความเห็นเป็นการอธิบายคำถอดเทปของพระพุทธองค์ โอกาสที่คำอธิบายนั้นจะตรงกับที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายก็มีสูงอย่างน้อยเมื่อเทียบกับเราในปัจจุบัน ดูเหมือนว่าผู้ที่เห็นเช่นนี้ น้ำหนักของอรรถกถาก็มีมาก คือมากกว่าความคิดของเราที่เป็นคนสมัยนี้ จะรองก็แค่คำถอดเทปของพระพุทธองค์เท่านั้นเอง

ข. ฝ่ายที่เห็นว่า เราเคารพและให้เกียรติท่านได้ แต่สถานะของท่านก็ไม่ควรจะถูกแยกหรือยกออกไปจากบุคคลอื่นที่เราเรียกกันรวมๆในสมัยนี้ว่า “นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา” สมมติว่าผมในฐานะนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาอ่านพระไตรปิฎกตอนหนึ่งแล้วตีความว่าอย่างนั้นอย่างนั้น การตีความของผมนั้นเกิดจากการอธิบายข้อความบางตอนที่พระพุทธองค์ตรัสเอาไว้สั้นๆ แล้วท่านผู้ทรงจำข้อความนั้นก็เอามาเล่าถ่ายทอดต่อในคราวสังคายนาตามนั้น อาจเป็นไปได้ที่พระสงฆ์สมัยโน้นท่านไม่สงสัยข้อความสั้นๆนั้น แต่พวกเราสมัยนี้สงสัย ผมจึงเขียนอธิบายข้อความตรงนั้นตามที่ผมเข้าใจ อาจมีนักวิชาการท่านอื่นไม่เห็นด้วย เมื่อไม่เห็นด้วยท่านก็อาจเขียนแย้งว่า “เฮ้ย ตรงนี้น่าจะหมายความว่าอย่างนี้กระมังอาจารย์สมภาร” ในโลกวิชาการ เราเคารพความเห็นของกันและกัน แต่เราก็เห็นต่างกันได้ กฎข้อนี้สำหรับท่านที่ถือหลักการในข้อ ข. นี่ย่อมจะเห็นว่าควรใช้กับท่านพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายในอดีตด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ เราอาจไม่เห็นด้วยกับท่านผู้แต่งมิลินทปัญหาในบางเรื่องก็ได้ ไม่เห็นด้วยกับท่านพระพุทธโฆสะจารย์ในบางเรื่องก็ได้ ไม่เห็นด้วยกับพระอภิธรรมปิฎกในบางเรื่องก็ได้ ไม่เห็นด้วยกับท่านที่เขียนบางส่วนของพระวินัยก็ได้ ไม่เห็นด้วยกับบางส่วนของพระสูตรเช่นในขุททกนิกายก็ได้ แต่ทั้งหมดนั้นก็ควรดำเนินไปอย่างเคารพอนุบน้อมท่าน ตามคติของพระพุทธศาสนาที่สอนให้เราใช้ปัญญา แต่ไม่ก้าวร้าวรุกรานใคร

ผมขอย้อนกลับไปหาคำถามแรกที่ผมถามว่า “เราชาวพุทธควรมีท่าทีอย่างไรต่อพระไตรปิฎก” ซึ่งจากคำถามนี้ผมก็ได้นำเสนอว่ามีผู้เห็นต่างกันเป็นสองส่วน ฝ่ายแรกเห็นว่าควรรับทั้งหมด ไม่ควรแย้งพระไตรปิฎก หากเรายอมรับว่าเราคือชาวพุทธ (ฝ่ายนี้เห็นว่าพระไตรปิฎกหรือแม้แต่คำสอนที่ชัดเจนมากว่าเป็นของพระพุทธองค์ก็อาจแย้งได้ ถ้าคุณไม่ใช่ชาวพุทธ) ฝ่ายที่สองเห็นว่าแย้งได้ สงสัยได้ ฝ่ายที่สองนี้ผมนึกถึงท่านพุทธทาส ท่านเคยกล่าวว่พระไตรปิฎกนั้นมีส่วนที่สามารถ “ฉีกทิ้ง” ได้ ราว ๔๐% เรื่องจำนวนเปอร์เซ็นต์นั้นอาจไม่สำคัญเท่ากับการที่ท่านเสนอว่าเราชาวพุทธไม่ควรเชื่อทุกสิ่งที่อยู่ในพระไตรปิฎก ผมเข้าใจว่าพระไตรปิฎกตามที่ท่านพุทธทาสมุ่งหมายถึงนี้คือหนังสือชุดหนึ่ง เขียนเป็นภาษาบาลี พิมพ์เป็นชุดจำนวน ๔๕ เล่มบ้าง มากหรือน้อยกว่านั้น

บ้าง ตามประเพณีการจัดชุดหนังสือ พระไตรปิฎกของสังคมพุทธนั้นๆ แต่ถ้าพระไตรปิฎกนี้หมายถึงอย่างที่ผมเสนอ คือหมายถึงบันทึกคำถอดเทปของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพระวินัยบางส่วนและพระสูตรบางส่วน ผมเชื่อว่าท่านพุทธทาสคงไม่คิดว่ามีอะไรที่จะต้องฉีกออก เว้นเสียแต่ภายในคำถอดเทปนั้นจะมีบางข้อความที่ฟังดูพิสดาร ไม่ค่อยสอดคล้องกับข้อความส่วนใหญ่ ที่เราอาจสงสัยได้ว่าผู้ถอดเทปถอดมาไม่ถูกต้อง แต่เรื่องนี้ก็เป็นอีกเรื่อง ซึ่งในเบื้องต้นอาจพิจารณาได้ว่าเป็นเรื่องทางเทคนิค ไม่ใช่เรื่องทางความคิด

สำหรับท่านที่เห็นอย่างแรกนั้น ผมนึกถึงท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) ท่านเจ้าคุณนั้นต่างจากท่านพุทธทาสตรงที่ท่านไม่ได้คิดโจทย์ว่า “ตรงไหนในพระไตรปิฎกที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าจริงๆ ตรงไหนเป็นความเห็นของผู้อื่น” แต่ท่านมองพระไตรปิฎกอย่างรวมๆ ในหนังสือเรื่อง “พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้” ท่านเจ้าคุณได้กล่าวถึงความสำคัญของพระไตรปิฎกเอาไว้มากมาย (ฟังดูแค่ชื่อของหนังสือเราก็น่าจะเดาได้ว่าท่านผู้เขียนมองสถานะของพระไตรปิฎกอย่างไร คำว่า “ต้อง” ในภาษานั้นเป็นคำแรง หมายถึงขาดไม่ได้ ไม่เหมือนคำว่า “ควร” ที่แปลว่ามีก็ดี แต่ถ้าไม่มีก็ไม่ถึงกับเสียหายร้ายแรง ถ้าตีความตามตัวอักษรท่านก็จะเห็น

ว่าการเป็นชาวพุทธโดยไม่รู้พระไตรปิฎกนั้นเสียหายมาก ท่านพุทธทาสนั้นไม่คิดว่าชาวพุทธจะต้องรู้พระไตรปิฎก ดังท่านกล่าวว่าชาวพุทธที่รู้จักปล่อยวางยามชีวิตเป็นทุกข์เป็นชาวพุทธมากกว่าปราชญ์ทางปริยัติที่เปิดพระไตรปิฎกที่เป็นตัวหนังสืออยู่ทุกวันแต่ไม่สามารถดับทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน) ใน “บทคัดย่อ” ของหนังสือเล่มข้างต้น ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ท่านเขียนว่า...

“พระไตรปิฎกคือคัมภีร์ที่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือพระธรรมวินัยสถิตอยู่... เนื่องจากพระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า พระธรรมวินัยจะเป็นศาสดาแทนพระองค์ภายหลังที่พระองค์ล่วงลับไปแล้ว พระไตรปิฎกจึงเป็นที่ที่ชาวพุทธยังสามารถเข้าเฝ้าพระศาสดาของตน และศึกษาพระปริยัติศาสตร์ แม้พระองค์จะเสด็จปรินิพพานไปกว่า ๒,๕๐๐ ปีแล้วก็ตาม... หลังจากเวลาผ่านไป ๒,๕๐๐ ปี และภายหลังการสังคายนาครั้งสำคัญ ๖ ครั้ง พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เก่าแก่ที่สุด ดั้งเดิมที่สุด สมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด ที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน”

โปรดสังเกตนะครับว่า แม้ว่าท่านเจ้าคุณประยุทธ์และท่านพุทธทาสจะเห็นต่างกันในเรื่องสถานะของพระไตรปิฎก แต่ทั้งสองท่านก็พูดถึงพระไตรปิฎกในความหมายเดียวกัน อันได้แก่หนังสือชุดจำนวน ๔๕ เล่มนั้น เมื่อสักครู่ ผมลองตั้งคำถามว่า หากเปลี่ยนความหมายของพระไตรปิฎกใหม่ตามที่ผมเสนอ ท่านพุทธทาสจะยังยืนยันความคิดที่ว่า “มีบางส่วนของพระไตรปิฎกที่ต้องฉีกทิ้ง” หรือไม่ ซึ่งเดาว่าคำตอบคือ “ไม่” ผมจะลองตั้งคำถามเดียวกันนี้กับท่านเจ้าคุณประยุทธ์ดูว่า หากพระไตรปิฎกไม่หมายถึงหนังสือทุกเล่ม แต่หมายถึงหนังสือในชุดนั้นที่มีลักษณะเป็นบันทึกคำเทศนาและบทบัญญัติในทางพระวินัยของพระพุทธองค์ (ที่ผมขออนุญาตเรียกด้วยคำง่ายๆ ว่า “คำถอดเทป” ของพระพุทธองค์) เท่านั้น ท่านเจ้าคุณจะยังคงทำที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎกเหมือนเดิมหรือไม่ ตรงนี้ผมไม่แน่ใจในคำตอบ เนื่องจากท่านเจ้าคุณไม่ได้มองพระไตรปิฎกอย่างแยกแยะเป็นเล่มๆ เหมือนที่ผมหรือท่านพุทธทาสมอง

ผมขอยกตัวอย่าง ข้างต้นนั้นท่านเจ้าคุณท่านเริ่มต้นด้วยสมมติฐานว่า “เนื่องจากพระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างชัดเจนว่า พระธรรมวินัยจะเป็นศาสดาแทนพระองค์ภายหลังที่พระองค์ล่วงลับไปแล้ว” จากข้อความที่เป็นพระพุทธรวณะนี้ (จากมหาปรินิพพานสูตรซึ่งค่อนข้างชัดว่าเป็นคำถอดเทปของพระพุทธเจ้า) ท่านก็สรุปว่า “พระไตรปิฎกจึงเป็นที่ที่ชาวพุทธยังสามารถเข้าเฝ้าพระศาสดาของตน และศึกษาพระปริยัติศาสตร์ แม้พระองค์จะเสด็จปรินิพพานไปกว่า ๒,๕๐๐ ปีแล้วก็ตาม...” จะเห็นว่าท่านเจ้าคุณท่านเห็นว่าคำสั่งสอนคำนี้คือ “พระธรรมวินัย” กับ “พระไตรปิฎก” อันหมายถึงหนังสือชุด ๔๕ เล่ม” มีความหมายเท่ากัน ซึ่งผมคิดว่าตรงนี้เองคือจุดยืนของท่าน และจุดยืนนี้มีผลต่อท่าทีของท่านเมื่อต้องให้ความเห็นเกี่ยวกับประเด็นทางพระพุทธศาสนาที่โยงมาหาพระไตรปิฎก

ผมขอยกตัวอย่างเพิ่มอีก เมื่อมีการถกเถียงกันด้วยเรื่องพระนิพพานว่าเป็นอัตตาหรืออนัตตา เมื่อหลายปีที่ผ่านมา ท่านเจ้าคุณได้กล่าวว่าพระไตรปิฎกไม่มีข้อความที่กล่าวว่าพระนิพพานเป็นอัตตา มีแต่ที่กล่าวว่าพระนิพพานเป็นอนัตตา แล้วท่านก็ยกคัมภีร์อย่าง

น้อยสองเล่มในพระไตรปิฎกมา ยืนยัน เล่มหนึ่งอยู่ในพระวินัยปิฎก ชื่อ “ปริวาร” (ดูพระไตรปิฎกเล่มที่ ๘ ข้อที่ ๘๒๖) อีกเล่มอยู่ในพระสุตตันตปิฎกชื่อ “ปฏิสัมภิทามรรค” (ดูพระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๑ ข้อที่ ๕๔๖) จะอย่างไรก็ตาม บังเอิญเหลือเกินว่าทั้งสองเล่มนี้แม้จะจัดพิมพ์อยู่ในชุดพระไตรปิฎก ๔๕ เล่มนั้น ทว่าทั้งคูก็เป็นงานเขียนของบุคคลอื่น ไม่ใช่งานถอดเทปของพระพุทธองค์ กล่าวง่าย ๆ คือ คัมภีร์สองเล่มที่ท่านเจ้าคุณยกมา ยืนยันว่า (๑) เป็นคัมภีร์ในชั้นพระไตรปิฎก (๒) เป็นคัมภีร์ที่ยืนยันว่าพระนิพพานเป็นอนัตตา นั้นแม้จะรวมอยู่ในหมวดพระไตรปิฎกในแง่การรวบรวมและจัดพิมพ์ แต่ในแง่เนื้อหา คัมภีร์สองเล่มนี้ หากถือตามการจำแนกของผม ข้างต้นก็จัดอยู่ในหมวดอรรถกถา ด้วยเหตุผลว่าไม่ใช่บันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรงอย่างที่ผมเรียกว่าคำถอดเทปของพระพุทธองค์นั่นเอง

อันที่จริง ท่านเจ้าคุณก็ทราบดีว่าคัมภีร์สองเล่มนี้ผู้เขียนไม่ใช่พระพุทธเจ้า แต่เนื่องจากท่านยึดหลักการว่าคัมภีร์ที่อยู่ในหมวดพระไตรปิฎก แม้จะเป็นงานเขียนของบุคคลอื่นที่ไม่ใช่พระพุทธองค์ก็ต้องนับว่าสำคัญ เพราะเป็นงานที่สะท้อนความคิดของพระพุทธศาสนาในยุคต้นๆ เมื่อโยงเรื่องนี้มายังเรื่องพระนิพพานเป็นอนัตตา หรือว่าอนัตตาทันแนก็เป็นอันสรุป

ได้ว่า พระพุทธศาสนาในยุคต้นๆ เห็นว่าพระนิพพานเป็นอนัตตา ซึ่งข้อสรุปที่ว่านี้ของท่านเจ้าคุณต้องถือว่าถูกต้องที่สุด เพราะมีคัมภีร์ยืนยัน

จะอย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งที่ดูเหมือนท่านเจ้าคุณอาจจะลืมนึกไปก็คือ ตอนแรกท่านเฝ้าความถึงพระพุทธองค์ก่อนจะปรินิพพานว่า พระธรรมวินัยที่ทรงสอนและบัญญัติเอาไว้จะทำหน้าที่เป็นพระศาสดาแทนเมื่อพระองค์ล่วงลับไปแล้ว หากตีความอย่างเคร่งครัด พระธรรมวินัยนั้นย่อมจะหมายถึงเขาเฉพาะสิ่งที่เรานั้นใจได้แน่นอนว่าเป็นคำถอดเทปของพระองค์จริงๆ คำถามสำคัญที่ท่านเจ้าคุณจะต้องตอบคือ ถ้าชาวพุทธคนใดคนหนึ่งยอมรับว่า สำหรับเขา ข้อความที่เป็นคำถอดเทปของพระพุทธองค์เป็นสิ่งที่เขาในฐานะชาวพุทธยอมรับอย่างไม่มีเงื่อนไข แต่ถ้าเป็นของท่านผู้อื่นเขาขอสงวนสิทธิ์ที่จะสงสัยหรือตรวจสอบให้แน่ใจก่อนที่จะรับ คนเช่นนี้ท่านจะถือว่าเป็นชาวพุทธที่เคารพในพระไตรปิฎกหรือไม่ สำหรับผม ผมคิดว่าเขาเคารพ และผมก็เชื่อด้วยว่าท่านพุทธทาสก็คงเห็นเช่นเดียวกันนี้ อันที่จริง หลักการตามสูตรข้อที่ทรงสอนว่า “อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะว่าสิ่งนั้นมีในคัมภีร์” กับ “อย่าเพิ่งเชื่อเพียงเพราะว่าผู้กล่าวข้อความนั้นเป็นครูของเรา” สามารถใช้ได้กับคำถามที่ผมถามข้างต้น ขนาดพระองค์เองยังทรงสอนให้เราที่เป็นสาวกสงสัยพระองค์ท่านได้ และสงสัยคัมภีร์ที่อยู่ในรูปข้อความที่ถอดเทปมาจากการบรรยายของพระองค์ได้ โฉนคนอื่นที่เราเรียกว่าพระอรรถกถาจารย์หรือนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาจะเป็นผู้ที่อยู่พ้นขอบข่ายของความสงสัยของเราไปได้เล่า

เมื่อกล่าวมาถึงตรงนี้ ท่านผู้อ่านก็คงพอมองเห็นแล้วว่า มีสองเรื่องที่เป็นคนละเรื่อง แต่สองเรื่องที่เป็นคนละเรื่องนี้ ชาวพุทธในบ้านเราตลอดจนท่านผู้รู้ทางด้านพระพุทธศาสนาเองไม่เหมือนกัน บางท่านมองแยกเป็นคนละเรื่อง แต่บางท่านก็มองรวม สองเรื่องที่ว่านั้นคือ

(๑) ความคิดของพระพุทธองค์

(๒) ความคิดของพุทธศาสนา (แบบดั้งเดิม หรือแบบเถรวาท)

พระไตรปิฎกในรูปของหนังสือชุด ๔๕ เล่มนั้นเราอาจกล่าวได้ว่าเป็น “เอกสารสำหรับใช้อ้างอิงเวลาที่ต้องการทราบพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทคิดอย่างไร” แต่บางครั้งเราก็อ้างไม่ได้ว่าจากพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ทรงให้ความเห็นต่อเรื่องนี้ว่าอย่างนั้นอย่างนั้น เพราะพระไตรปิฎกเล่มที่ใช้ข้างนั้นเป็นงานเขียนของบุคคลอื่น ซึ่งไม่ใช่พระพุทธเจ้า ดังนั้นการถกเถียงกันด้วยปัญหาเรื่องพระนิพพานว่าเป็นอะไรระหว่างอัสสาคกับอนัตตาก็จะยังคงดำเนินต่อไป หากประเด็นที่เราต้องการทราบคือ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเรื่องนี้อย่างไร ในพระสูตรของฝ่ายมหายานเช่นมหาปริณิรวาณสูตรนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า บางอย่างในโลกเท่านั้นที่เป็นอนัตตา ไม่ใช่ทุกอย่าง (Non-Self is Samsara, the Self is the Tathagata; impermanence is the sravakas and pratyekabuddhas, the Eternal is the Tathagata's Dharmakaya; suffering is all tirthikas, Bliss is Nirvana; the impure is all compounded [samskṛta] dharmas, the Pure is the true Dharma that the Buddha and Bodhisattvas have. This is called non-perversion/ non-inversion. By not being inverted [in one's views], one will

know [both] the letter and the meaning. If one desires to be freed from the four perverse/inverted [views-catur-viparita-drsti], one should know the Eternal, Blissful, the Self and the Pure in this manner. ฉบับแปลโดย Kosho Yamamoto, 1973 ปรินิพพานที่ ๓) แต่พระสูตรมหายานก็มีข้อสงสัยมากในเรื่องว่าเป็นคำถอดเทปของพระพุทธเจ้าจริงๆ หรือว่าเป็นงานแต่งของใครคนหนึ่ง โดยกำหนดให้พระพุทธองค์ตรัสว่าอย่างนั้นอย่างนั้น พระพุทธศาสนาเรานี้ก็แปลก สองนิกายคือเถรวาทกับมหายานนั้นมีพระไตรปิฎกคนละชุด แล้วสองชุดนี้ที่ต่างกัน มากเสียเหลือเกิน พระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาทดูเหมือนจะยังเสวยเนื้อสัตว์ แต่พระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกของฝ่ายมหายานทรงถือมังสวัตริตและทรงประณามการกินเนื้อสัตว์เอาไว้ อย่างรุนแรง จะอย่างไรก็ตาม ความต่างกันระหว่างสองนิกายนี้ก็ไม่รู้เป็นปัญหา เนื่องจากปราชญ์ในทางพระพุทธศาสนาทั้งจากสองนิกายเห็นตรงกันว่า พระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาทนั้นเก่ากว่า มีลีลาของการเป็นการบันทึกภาษาพูดของพระพุทธเจ้าจริงๆ มากกว่า พระไตรปิฎกของฝ่ายมหายานที่ลีลาการแต่งดูออกว่าเป็นหนังสือ และใช้ภาษาอย่างภาษาเขียนเป็นส่วนใหญ่ จะอย่างไรก็ตาม การที่พระไตรปิฎกภาษาบาลีของนิกายเถรวาทเก่ากว่า

นั้น เราสรุปได้เพียงว่า โอกาสที่คำสอนของพระพุทธองค์จริงๆ (ที่ไม่มีใครทราบ ผู้ที่ทราบคือพระองค์เองและบุคคลร่วมสมัยกับพระองค์ที่เสียชีวิตไปหมดแล้ว) จะตรงกับที่ปรากฏในพระไตรปิฎกบาลีนั้นมากกว่า เพราะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เก่ากว่า และมีประวัติความเป็นมาที่ชัดเจนกว่า กว่าจะมาให้เราจับต้องได้อย่างที่เห็นนี้ หนังสือชุดนี้ได้ผ่านมือของใครต่อใครมาบ้าง ไม่เหมือนพระไตรปิฎกของฝ่ายมหายานที่ค่อนข้างมีประวัติลึกลับกว่า จะอย่างไรก็ตาม ไม่มีอะไรเป็นหลักประกันว่า สิ่งปรากฏในพระไตรปิฎกของฝ่ายมหายานจะจริงน้อยกว่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาท ตัวอย่างเรื่องการกินเนื้อสัตว์นั้นใช้ยกขึ้นมาเป็นอุทาหรณ์ได้ หากไล่เรียงกันตามเหตุผล (ที่พระพุทธองค์ทรงเรียกว่าการใช้ปัญญาอย่างหนึ่ง) การไม่กินเนื้อสัตว์มีเหตุผลกว่า การสอนว่าห้ามฆ่าสัตว์แต่ถ้าคนอื่นฆ่าแล้วเรากินได้โดยไม่ผิดศีลข้อปาณาติบาตก็ไม่ต่างจากการบอกว่าขโมยเองผิดนะ แต่ถ้าเขาขโมยมาแล้วเราซื้อของโจรนั้นได้โดยไม่ผิดศีลข้ออทินนาทาน เจ้าของทรัพย์นั้นย่อมมีความชอบธรรมในการเป็นเจ้าของทรัพย์ แม้ทรัพย์นั้นถูกขโมยไปแล้วเขาก็ยังเป็นเจ้าของในทางจริยธรรมอยู่ เราที่ซื้อของโจรผิดก็จริงนี่เอง เช่นเดียวกัน ฝ่ายมหายานบอกว่าสัตว์นั้นเป็นเจ้าของชีวิตมัน แม้มันตายแล้ว แต่ในทางจริยธรรมมันก็ยังเป็นเจ้าของชีวิตมันอยู่ เราที่กินร่างของมันก็ผิดที่จริงนี่เช่นกัน จะเห็นว่าแม้พระสูตรของฝ่ายมหายานจะใหม่กว่า และสงสัยได้มากกว่าว่าพระพุทธเจ้าที่ตรัสเรื่องการกินเนื้อสัตว์นั้นน่าจะเป็นพระพุทธเจ้าที่ผู้แต่งคัมภีร์มหายานสร้างขึ้น แต่ถ้าถามที่เรื่องเหตุผล เราก็ต้องยอมรับว่ามหายานพุดมีเหตุผลกว่า และถ้าคิดต่อไปว่าจะอะไรก็ตามที่มีเหตุผลกว่าก็น่าจะอยู่ใกล้ต่อการเป็นพระมติดของพระพุทธองค์มากกว่า เรื่องก็จะไม่จบง่ายๆอย่างที่เราคิด

อันที่จริงเวลาเราพิจารณาประวัติศาสตร์ของคัมภีร์นั้นผมคิดว่าเราควรให้ความสำคัญแก่ประวัติศาสตร์ส่วนที่ไม่ถูกบันทึกหรือผนวกเข้ากับตัวงานด้วย ผมหมายความว่าอย่างนี้ครับ ฝ่ายมหายานนั้นก็คงมีจารีตหรือบรรพบุรุษที่สามารถสวดย้อนกลับไปยังสมัยพุทธกาลได้ ที่เขาคิดไม่เหมือนฝ่ายเถรวาทก็เพราะเหตุปัจจัยบางอย่าง หลังพุทธปรินิพพาน ฝ่ายเถรวาทก็จัดการสังคายนารวบรวมพระไตรปิฎกทันที ไม่ปรากฏสิ่งนี้ในฝ่ายมหายาน หรือไม่ฝ่ายมหายานก็อาจได้แก่พระสงฆ์เถรวาทนั้นแหละแต่เป็นส่วนที่ไม่เห็นด้วยหรือไม่มีโอกาสได้ร่วมสังคายนา จึงเก็บงำความคิดและจารีตในการเข้าใจคำสอนของพระพุทธองค์แบบที่เป็นของตนเองไว้ ผ่านไปหลายร้อยปี ฝ่ายนี้ก็บันทึกหรือเขียนพระไตรปิฎกขึ้นบ้าง หากเทียบกับพระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาท พระไตรปิฎกของฝ่ายมหายานก็ต้องถือว่าใหม่กว่า แต่ความใหม่นั้นวัดจากวันที่ลงมือเขียนหรือบันทึก ไม่ได้วัดจากแนวคิดที่ถูกบันทึก ด้วยว่าแนวคิดเหล่านั้นก็คือสิ่งที่ตกทอดมาตามจารีตของฝ่ายมหายานที่เก่าแก่พอๆกับฝ่ายเถรวาทนั่นเอง นี่คือการผนวกประวัติศาสตร์ที่ขาดหายไปเข้ากับตัวงานที่ผมพูดถึง

สรุปคือ ยังมีปัญหาอีกมากครับในการจะกำหนดทำที่ว่าเราจะพึงเข้าใจพระไตรปิฎกและอรรถกถาอย่างไร ยังไม่มีคำตอบตายตัว ผมขอฝากให้ท่านผู้อ่านวารสาร “พุทธศาสนศึกษา” ไปช่วยคิดต่อด่วนครับ ๐